

Morálne zdôvodňovanie v kontexte na cieľ orientovaného správania

Radka Čopková, Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, radka.copkova@gmail.com

ČOPKOVÁ, Radka. Moral justification in the context of goal directed behavior. *Individual and Society*, 2016, Vol. 19, No. 3.

The aim of the current research was to confirm the properties of one possible way how to measure the phenomenon of self-licensing in goal directed behavior. As the name of variable suggests, we have connected two significant fields of self-regulation research - moral justification (specifically self-licensing) (Khan & Dhar, 2006; Kivetz & Zheng, 2006; Monin & Miller, 2001) and goal directed behavior (Carver & Scheier, 2001; Fishbein & Ajzen, 1975; Perugini & Bagozzi, 2001). The sample of 114 university students (78% women; 22% men) aged from 18 to 33 years (the average age was 23,03 years, SD=2,78) has been used. We have constructed a reliable questionnaire (Cronbach's alpha=0,921) capturing the way of goal attainment in morally questionable conditions. The questionnaire consists of three reliable sub-dimensions: Remorse (0,848), Self-reassurance (0,841) and Depersonalization (0,832). Except of new measure, next three have been used: Machiavellian Personality Scale (Dahling et al., 2008), Short Self-Control Scale (Tangney, Baumeister & Boone, 2004) and Conscientiousness dimension from NEO-FFI (Ruisel & Halama, 2007). Gender differences have been confirmed in self-licensing in goal directed behavior as whole and also in sub-dimensions of Remorse and Self-reassurance. The correlation analysis has confirmed significant inter-correlations between all sub-dimensions of self-licensing in goal directed behaviour. Also it has confirmed significant relationships with machiavellian personality, self-control and self-conscientiousness. The aim of the current research was reached by finding factor structure of Self-licensing in goal directed behavior questionnaire and its relationships with machiavellianism, self-control and conscientiousness.

Moral justification. Self-licensing. Goal directed behavior. Machiavellian personality. Self-control. Conscientiousness.

Úvod

Jednou z najprirodzenejších tendencií človeka je stanovovanie cieľov, ktoré predstavujú veľmi silnú hybnú silu správania človeka (Carver, Scheier, 2001; Fishbein, Ajzen, 1975, Perugini, Bagozzi, 2001) a takisto sú kľúčovým elementom sebaregulácie (Locke, Latham, 2006). Prirodzenou tendenciou človeka je pritom ciele nielen si stanovovať, ale pracovať aj na ich dosiahnutí (Baumeister, Heatherton, 1996). V psychologickom výskume má dlhodobú tradíciu prezentovanie na cieľ orientovaného správania vo forme stanovovania si špecifických a vyzývajúcich cieľov ako zdroja podpory motivácie a výkonu (Locke & Latham, 2002). Objavujú sa však aj názory zdôrazňujúce preceňovanie prínosu stanovovania si tohto druhu cieľov. Na tzv. vedľajšie účinky stanovovania cieľov poukázali vo svojej štúdií Ordóñez, Schweitzer, Galinsky a Bazerman (2009), ktorí okrem iného rozoberajú aj problematiku neetických foriem dosahovania cieľov (Schweitzer, Ordóñez, Douma, 2004), ktorých dôsledkom však bývajú nepríjemné pocity viny a hanby z vlastného konania (Haidt, 2003). Prirodzenou tendenciou človeka je následne tieto pocity redukovať prostredníctvom odôvodnenia si vhodnosti zvolených neetických foriem správania (Green, 1991; Bandura, Barbaranelli, Caprara & Pastorelli, 1996; Vitell, Keith & Mathur, 2011). V danej súvislosti nás zaujímal konkrétne jeden spôsob morálneho zdôvodňovania - sebalicencovanie, pod ktorým rozumieme vnímanú oprávnenosť konania (Khan & Dhar, 2006; Kivetz & Zheng, 2006). Prezentovaná

štúdia vznikla za účelom zachytenia sebalicencovania a jeho korelátov v oblasti na cieľ orientovaného správania, nakoľko sa výskum v danej oblasti doteraz zameriaval predovšetkým na sféru spotrebiteľského správania (Khan & Dhar, 2006), životosprávy (Witt Huberts, Evers & De Ridder, 2014b), či rasovej diskriminácie (Cascio & Plant, 2015).

Morálne zdôvodňovanie a sebalicencovanie

Správanie vymykajúce sa štandardom morálky, napríklad vo forme porušenia noriem, zvykne vyvolávať pocity viny, či hanby, ktoré označujeme ako tzv. morálne emócie (Haidt, 2003). Tieto negatívne emócie a ich dopad na self-koncept jedinca sa však dajú efektívne zmierniť procesom morálnej racionalizácie, prostredníctvom ktorého dochádza k anulovaniu porušenia normy (Vitell, Keith & Mathur, 2011). Nejedná sa pritom o odmietanie existujúcej normy, ale o presvedčenie, že sa isté normy nedajú za daných okolností aplikovať v plnej miere. Avšak to, že porušovateľ normy potrebuje svoje správanie obhajovať, je samo o sebe dôkazom presvedčenia porušovateľa o platnosti danej normy. Tento jav nazývame morálnym zdôvodňovaním. Pod morálnym zdôvodňovaním (*moral justification*) teda rozumieme legitimizáciu vlastného, eticky otázného správania, namiesto priznania pochybenia alebo ospravedlnenia sa za svoje správanie (Green, 1991). Tiež ho môžeme označiť ako validizáciu, či racionalizáciu neetického správania, keďže človek, ktorý vykoná neprijateľné správanie robí toto správanie osobne a sociálne akceptovateľným prostredníctvom jeho vykreslenia ako účelnej a hodnotnej normy (Bandura, Barbaranelli, Caprara & Pastorelli, 1996). V rámci tejto štúdie sa budeme venovať predovšetkým jednej z foriem morálneho zdôvodňovania, ktorá umožňuje zmenu našich hodnotení toho, čo je a čo nie je morálne rozhodnutie a umožňuje nám jednoduchšie robiť nemorálne voľby – sebalicencovaniu (*self-licensing*), ktoré je v zahraničnej literatúre označované tiež pojmom morálne licencovanie (*moral licensing*) (Cascio & Plant, 2015; Merritt, Effron & Monin, 2010).

Pri popise procesov sebalicencovania vychádzame z myšlienky, že v procese rozhodovania ľudia s väčšou pravdepodobnosťou uskutočnia menej morálnu voľbu vtedy, ak si ju vedia nejakým spôsobom zdôvodniť (Khan & Dhar, 2006; Kivetz & Zheng, 2006). Koncept sebalicencovania je založený na tzv. kompenzačnej etike (Merritt, Effron & Monin, 2010; Miller & Effron, 2010), resp. využívaní minulého morálneho správania na udelenie si oprávnenia uskutočniť v súčasnej situácii správanie, ktoré je inkonzistentné s normami. Človek teda vyhladáva vo svojej minulosti skutky, ktorými by vedel vykompenzovať čin, ktorý sa chystá urobiť. Morálne zdôvodňovanie sa tu objavuje prostredníctvom sebaoverenia (*self-verification*), ktoré poskytuje jedincovi oprávnenie vykonať neetické správanie. Toto sebaoverovanie reprezentuje snahu o pozitívnu spätnú väzbu o sebe samom ako o morálnej bytosti. Posilnení touto pozitívnou informáciou majú ľudia pocit, že sú oprávnení niečo urobiť alebo vyjadriť bez obáv z diskreditácie vlastnej osoby (Miller & Effron, 2010).

Tento sebalicencový efekt je v odbornej literatúre vysvetľovaný dvomi modelmi (Merritt et al., 2010; Miller & Effron, 2010). Rozdiel medzi týmito modelmi spočíva v tom, či sebalicencovanie mení alebo nemení význam správania, ktoré má byť licencované. Prvý model sebalicencovania označovaný ako *moral credits* je založený na presvedčení, že je v poriadku konať zlé skutky do tej chvíle, kým sú v dostatočnom rozsahu kompenzované predchádzajúcimi dobrými skutkami (Nisan & Kurtines, 1991). Za účelom vytvorenia jasnejšej predstavy o čo sa jedná, je veľmi často využívaná metafora bankového účtu: Dobré skutky predstavujú morálne kredity, ktoré môžu byť spotrebované na „zakúpenie“ práva beztrestne konať nemorálne. To znamená, že ak sa ľudia cítia byť oprávnení/licencovaní, dobre vedia, že to, čo robia je zlé, ale zároveň sú presvedčení, že svojimi minulými dobrými skutkami si „zarobili“ na právo zísť z cesty, zatiaľ čo ich morálny bankový účet ostáva v rovnováhe. Druhým modelom sebalicencovania označovanom ako *moral credentials* je zmena významu nadchádzajúceho správania. V tomto prípade predošlé morálne správanie mení optiku nazerania okolia na nasledujúce správanie. To znamená, že nadchádzajúce správanie nie je na základe predošlého morálneho konania hodnotené ako nemorálne, avšak pri absencii predchádzajúceho morálneho správania by za nemorálne považované bolo. Pre lepšiu ilustráciu využívajú autori Monin a Miller (2001) nasledovný príklad: Ak respondent v prvom kole výberu zamestnancov vybral ako vhodného kandidáta ženu čiernej pleti a v nasledujúcom kole odporučil muža bielej pleti, nemal ani on, ani jeho okolie pocit, že by jeho druhý výber bol diskriminačný, nakoľko v prvom kole ukázal, že na farbe pleti uchádzača si nezakladá.

Ako už bolo spomínané, tieto modely zohľadňujú v procese sebalicencovania skutky viažuce sa k minulosti. Cascio a Plant (2015) riešili otázku sebalicencovania z opačnej perspektívy, t.j. zamerali sa na otázku ako plánovanie uskutočnenia morálneho správania v budúcnosti ovplyvňuje morálnosť aktuálneho konania. Prospektívne (na cieľ zamerané) sebalicencovanie tak hovorí o oprávnení konať v rozpore so štandardmi na základe toho, že sa jedinec ocení za niečo, čo ešte nezrealizoval (Cascio & Plant, 2015). Tieto myšlienky vychádzajú z predpokladu, že príliš optimistické vyhliadky a očakávania týkajúce sa

napredovania k cieľu vedú k nadhodnoteniu budúceho progresu a preto si ľudia v danej chvíli s vyššou pravdepodobnosťou vyberú správanie inkonzistentné s pravidlami a normami (Zhang, Fishbach & Dhar, 2007). Ako príklad uvádzajú situáciu, kde sa respondenti zaviazali k budúcej charitatívnej činnosti, čo v nich vyvolalo oprávnenie, aby uskutočnili rasovo diskriminačnú voľbu ešte pred tým, ako k samotnému charitatívnemu činu došlo (Cascio & Plant, 2015)

Osobnostné determinanty dosahovania cieľov

Nakolko je našim zámerom nazerať na problematiku morálneho sebalicencovania z pohľadu na cieľ orientovaného správania, základnou otázkou, ktorou sa budeme zaoberať je to, nakolko je človek ochotný kvôli dosiahnutiu cieľa poprieť spoločensky dané morálne štandardy a využívať mechanizmus morálneho zdôvodňovania v podobe sebalicencovania.

V prvom rade je nutné definovať samotný cieľ. Jedna z najuniverzálnejšie používaných definícií o ňom hovorí ako o kognitívnej reprezentácii želaného konečného stavu, ktorý má dopad na hodnotenia, emócie a správanie (Fishbach & Ferguson 2007). Táto definícia poukazuje na fakt, že ciele predstavujú veľmi silnú hybnú silu správania človeka o čom pojednávajú aj viaceré teórie a modely na cieľ orientovaného správania (Carver & Scheier, 2001; Fishbein & Ajzen, 1975; Perugini & Bagozzi, 2001).

Väčšina výskumných štúdií a teórií z oblasti sebaregulácie a na cieľ orientovaného správania sa orientuje na proces úspešného dosahovania cieľa, v zmysle zapojenia sebaregulačného úsilia v podobe aktivizácie sily vôle (Metcalfe & Mischel, 1999), resp. sily ega (Baumeister, 2002), čím je podporovaná odolnosť voči rôznym pokúšeniam (Metcalfe & Mischel, 1999; Mischel & Ayduk, 2011), ktoré by mohli dosiahnutiu cieľa zabrániť. Riešia teda otázku húževnatosti v dosahovaní cieľa v zmysle zodpovedného a svedomitého prístupu, ktorý sa vyznačuje zotrvaním v dosahovaní cieľa napriek vynárajúcim sa prekážkam. Prirodzene pritom inklinujú len k procesuálnej stránke veci a nezohľadňujú rovinu morálnosti konania nasmerovaného na dosiahnutie cieľa. Ak sa však pozeráme na danú problematiku z hľadiska morálnosti konania, vynára sa tu možnosť dosiahnuť cieľ takpovediac za každú cenu. Jedná sa o situáciu, kde zohráva prioritnú rolu samotný výsledok, konečný želaný stav, pričom na spôsob, akým sa k nemu jedinec dopracuje, nie je kladený veľký dôraz. To vytvára priestor na zapojenie takých stratégií správania, ktoré síce splnia účel a povedú k dosiahnutiu cieľa, nezodpovedajú však správaniu, ktoré by sme mohli označiť ako morálne. V daných súvislostiach preto uvažujeme o využívaní stratégií, zodpovedajúcich machiavelistickému prístupu, pre ktorý je typická paradigma „Účel svätí prostriedky.“ Machiavelistický prístup, resp. machiavelistická osobnosť je typická prioritizáciou svojich osobných cieľov pred všeobecne platnými normami. Vyznačuje sa ochotou nebrať do úvahy štandardy morálky, pričom vidí hodnotu v správaní, ktoré predstavuje dosiahnutie cieľa na úkor druhých (Jones & Paulhus, 2009). Nejedná sa pritom o nemorálnosť v zmysle manipulácie a zrady, ide o selektívnu ochotu upustiť od morálnych štandardov, keď sa naskytne príležitosť pre zisk (Dahling, Whitaker & Levy, 2008). V tomto bode môžeme vidieť istú paralelu s fenoménom sebalicencovania, ktorý sa taktiež vyznačuje selektívnym odpájaním sebakontrolných zdrojov (Witt Huberts, Evers & De Ridder, 2014a). Podobné posolstvo v sebe nesie aj myšlienka utilitarizmu, resp. prospechárstva, ktoré tvrdí, že najsprávnejšie je to, čo prináša najviac úžitku (Mill, 2010). Vhodnosť správania je podľa tohto prístupu determinovaná pozitívnou alebo negatívnou hodnotou dôsledkov správania a nie povahou činov, ktoré k nim viedli (Broeders, Van Den Bos, Müller, & Ham, 2011). Dôležité je teda to, že človek dospeje k pozitívnemu výsledku a nie to, akou cestou sa k nemu dopracuje.

Namieste je úvaha, či by za určitých okolností nebolo možné snahu dosiahnuť cieľ aj na úkor porušenia noriem považovať za prejav svedomitého prístupu k plneniu stanoveného cieľa. Hoci cieľ môže pre jedinca predstavovať veľmi vysokú hodnotu, pri ktorej je naozaj veľmi dôležité tento cieľ dosiahnuť, prikláňame sa k názoru, že porušenie normy na ceste za dosiahnutím cieľa je prejavom snahy uľahčiť si vzniknutú situáciu a to za prejav svedomitosti nie je možné považovať. Svedomitosť sa totiž týka konformity a sociálne predpísanej kontroly impulzívneho správania (Paunonen & Ashton, 2001). Je tiež nepriamo úmerná nerozvážnemu správaniu a páchaniu trestnej činnosti a teda porušovaniu noriem (O’Gorman & Baxer, 2002), zachytáva individuálne rozdiely v sociálne predpísanej kontrole impulzov, čo uľahčuje úlohovo a cieľovo orientované správanie, okrem iného nasledovanie noriem a pravidiel (John, Naumann & Soto, 2008). Tieto súvislosti potvrdzujú aj výsledky výskumných štúdií poukazujúce na významný negatívny vzťah svedomitosti a machiavelizmu (Paulhus & Williams, 2002).

Vo výskume má dlhoročnú tradíciu využívanie metodiky zachytávajúcej prejavy machiavelizmu autorov Christie a Geisa (1970) s názvom MACH, ktorá v súčasnosti funguje už vo svojej piatej revízii (MACH-V). Hlavné charakteristiky reprezentujúce machiavelistickú orientáciu, ktoré zachytáva, sa týkajú interpersonálnej taktiky, resp. manipulácie s druhými, náhľadu na ľudskú podstatu a abstraktnej

morálnosti (Výrost, 1998). Z účelom odstránenia istých nedostatkov tejto metodiky vytvorili Dahling a kol. (2008) metodiku, ktorá zachytáva machiavelizmus na osobnostnej rovine. Machiavelistickú osobnosť popísali prostredníctvom štyroch kľúčových charakteristík - nedôvery voči druhým ľuďom, amorálnej manipulácie, túžby po kontrole a túžby po postavení. Z hľadiska zamerania našej štúdie sa ako kľúčové javia hlavne amorálna manipulácia (zodpovedajúca abstraktnej morálnosti v MACH-IV), ktorá okrem iného demonštruje morálnu flexibilitu v tvorbe rozhodnutí. Táto morálna flexibilita predstavuje predpoklad ochoty využívať manipulatívne spôsoby správania. Na tomto mieste je dôležité spomenúť, že jedinci vysoko skórujúci v tejto charakteristike nie sú nemorálni v zmysle, že by chceli manipulovať a zrádzať druhých ľudí neprestajne, ale sú selektívne ochotní odpútať sa od morálnych štandardov, keď sa naskytne príležitosť pre zisk, čo nás utvrdzuje v presvedčení o vzájomných súvislostiach morálneho sebalicencovania a machiavelistickej orientácie. Z hľadiska na cieľ orientovaného správania je dôležitá dimenzia túžby po postavení, ktorá nadväzuje na sebadeterminačnú teóriu (Deci & Ryan, 1985). Hlavný dôraz je tu kladený na fakt, že machiavelistické osobnosti sú motivované viac externými ako internými cieľmi, nakoľko majú tendenciu posudzovať udalosti ako externe kontrolované. Machiavelistické osobnosti sú preto vedené dosahovať ciele v oblasti bohatstva, moci a postavenia, nie v oblasti sebarozvoja.

Cieľ výskumu

Cieľom prezentovaného výskumu bolo overenie povahy skúmaného konštruktu sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní identifikáciou jeho faktorov a ich vzťahov s ďalšími, vychádzajúc z teoretického zázemia, potenciálne súvisiacimi premennými - machiavelizmom, svedomitosťou a sebakontrolou.

Metóda

Výskumný súbor

Na výskume participovalo 114 vysokoškolských študentov slovenských vysokých škôl vo veku 18 až 33 rokov ($M_{vek}=23,03$; $SD=2,78$), z toho 78% tvorili ženy vo vekovom rozpätí 18 až 33 rokov ($n=89$; $M_{vek}=22,9$; $SD=2,9$) a 22% muži vo veku 19 až 27 rokov ($n=25$; $M_{vek}=23,4$; $SD=2,1$). Administrácia metodík prebehla elektronickou formou, využitím aplikácie Google Docs-Form. Dáta boli získané príležitostným nenáhodným výberom oslovením študentov prostredníctvom e-mailu.

Procedúra a nástroje

- *Sebalicencovanie v dosahovaní cieľa*. Vytvorený dotazník obsahuje 17 položiek („Keď chcem niečo dosiahnuť, nezáleží mi na tom, akým spôsobom sa dopracujem k výsledku.“) hodnotených na 5-bodovej Likertovskej škále (1=vôbec nesúhlasím, 5=úplne súhlasím). Vnútoraná konzistencia dotazníka počítaná pomocou Cronbachovej alfy predstavuje hodnotu 0,921.
- *Machiavellian Personality Scale* (Dahling, et al., 2008). Škála obsahuje 16 výrokov („Som ochotný správať sa neeticky, ak verím, že mi to pomôže uspieť.“) reprezentujúcich machiavelistický typ osobnosti, ktoré sú hodnotené na 5-bodovej Likertovskej škále (1=vôbec nesúhlasím, 5=úplne súhlasím). Pôvodná anglická metodika sýti 4 faktory: Amorálnosť, Túžbu po kontrole, Túžbu po postavení a Nedôveru voči druhým ľuďom. Slovenská verzia vznikla prekladom za pomoci dvoch odborníkov, jej Cronbachova alfa dosiahla hodnotu 0,854.

Škála svedomitosti (Ruisel & Halama, 2007) - *NEO-FFI*. Škála pozostáva z 12 výrokov („Svoj čas si dokážem dobre zorganizovať tak, aby som včas vybavil/a všetky nutné záležitosti.“), hodnotených na 5-bodovej Likertovskej škále (0 = neplatí to pre mňa vôbec, 4 = platí to pre mňa úplne). Pred samotným výpočtom hrubých skóre je nutné 4 položky prepólovať.

Škála sebakontroly (Tangney, Baumeister & Boone, 2004). Skrátená slovenská verzia dotazníka Self-Control Scale (Lovaš, 2008) obsahuje 13 výrokov zameraných na hľadanie individuálnych rozdielov v sebakontrole (napr. „Dobre odolávam zvodom, pokušeniu.“). Úlohou respondentov je hodnotiť výroky na predloženej Likertovskej škále od 1 do 5 (1 = vôbec nie, 5 = veľmi). Pred výpočtom hrubého skóre je nutné prepólovať 9 položiek s opačným významom. Cronbachov koeficient reliability preukázal hodnotu 0,827.

Testovanie premenných pomocou Kolmogorov-Smirnovho testu potvrdilo vo všetkých prípadoch normalitu rozloženia dát ($p>0,5$), hodnota zošikmenia nepresiahla kritérium $>\pm 1$. V prípade sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní hodnota kritéria KMO a Bartlettov test sféricity potvrdili vhodnosť použitia

exploračnej faktorovej analýzy ($KMO > 0,5$; $p < 0,0001$). Za účelom identifikácie vzťahov nájdených faktorov sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní s machiavelizmom, sebakontrolou a svedomitou bol použitý Pearsonov korelačný koeficient. Prítomnosť rodových rozdielov bola testovaná t-testom pre nezávislé výbery.

Výsledky

Za účelom overenia prítomnosti vnútornej štruktúry dotazníka sme vykonali exploračnú faktorovú analýzu. Počet faktorov bol vyextrahovaný na základe hodnoty eigenvalue vyššej ako 1. Použitím týchto kritérií boli extrahované tri faktory s eigenvalue presahujúcou hodnotu 1, zrotované metódou varimax. Tieto tri faktory pritom vysvetľujú 53,9% variancie premennej. Jednotlivé položky dotazníka sú aj s prislúchajúcimi faktorovými nábojmi uvedené v Tabuľke 1. Prvý faktor je sytený šiestimi položkami, na základe ich obsahu bol označený ako Výčitky. Zahŕňa teda emocionálny komponent sebalicencovania, ktorý je založený na negatívnych emóciách spájajúcich sa so správaním inkonzistentným s normami a narušajúci pozitívny sebaobraz jedinca. Faktor Výčitky vysvetľuje 19,1% variancie sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní, jeho vnútorná konzistencia (Cronbachov koeficient alfa) je 0,848. Druhý komponent, ktorý je takisto tvorený šiestimi položkami sme označili ako Odhodlanie. Zodpovedajú mu položky týkajúce sa odhodlania a presvedčenia o nároku dosiahnuť cieľ aj napriek morálne otáznym okolnostiam možnosti jeho dosiahnutia. Faktor Odhodlanie vysvetľuje 18,6% variancie sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní, jeho vnútorná konzistencia je 0,841. Tretí faktor bol označený ako Odosobnenie, zodpovedá mu päť položiek týkajúcich sa akejsi ignorácie alebo emocionálneho odstrihnutia sa od vlastného nemorálneho konania. Tento faktor vysvetľuje 16,2% variancie sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní, jeho vnútorná konzistencia dosiahla hodnotu 0,832.

Tabuľka 1: Faktorová analýza dotazníka Sebalicencovanie v dosahovaní cieľa

Položka	Faktorové náboje		
	výčitky	odhodlanie	odosobnenie
• Keď mám pocit, že je to pre dosiahnutie môjho cieľa nevyhnutné, konám aj v rozpore s pravidlami.	,313	,679	,223
• Vidina úspešného splnenia cieľa ma oslobodzuje v tom, ako konám na ceste za jeho dosiahnutím	,019	,520	,297
• Nesnažím sa dosahovať svoje ciele za každú cenu	,220	,436	,221
• Keď chcem niečo dosiahnuť, nezáleží mi na tom, akým spôsobom sa dopracujem k výsledku	,316	,236	,613
• Keď mám nejaký cieľ, môžem si dovoliť porušiť pravidlá v záujme toho, aby som ho dosiahol	,412	,732	,193
• Považujem za nesprávne, ak je súčasťou dosiahnutia môjho cieľa porušenie istých pravidiel	,665	,505	,138
• Nemal by som dobrý pocit z toho, že som sa kvôli dosiahnutiu cieľa správal v rozpore s pravidlami	,780	,379	,073
• Nemal by som dobrý pocit z úspechu, ak by som vedel, že som ho dosiahol nečestným spôsobom	,702	,222	,173
• Svoje ciele sa snažím dosahovať bez toho, aby som niekomu uškodil	,488	,062	,308
• Ignorujem negatívne dôsledky svojho konania, pokiaľ je to prospešné pre moje dlhodobé zámery	,164	,087	,796
• Nepotrebujem obhajovať svoje negatívne konanie, ak viem, že mi pomáha dosiahnuť môj cieľ	,042	,353	,530
• Nerobí mi problém klamať, ak viem, že tým dosiahnem to, čo som si zaumienil	,432	,258	,358
• V dosahovaní cieľov som natoľko húževnatý, že ma to oslobodzuje od pocitov viny z nečestného správania	,376	,317	,678

• Neexistujú okolnosti, ktoré by ma oprávňovali k porušeniu pravidiel, aj keby mi to pomohlo dosiahnuť moje ciele	,296	,675	,095
• Dosiahnutie cieľa je pre mňa väčšou prioritou ako zaoberanie sa tým, či je moje aktuálne správanie v súlade s normami	,379	,408	,461
• Považujem za prípustné, ak sa v záujme dosiahnutia cieľa nesprávam v súlade s pravidlami	,406	,487	,377
• Mám výčitky svedomia zakaždým, keď spravím niečo, čo nepovažujem za správne, aj napriek tomu, že ma to posunie bližšie k cieľu	,549	,208	,366
• Eigenvalue	3,252	3,167	2,752

Výsledky korelačnej analýzy (Tabuľka 2) (Pearsonov korelačný koeficient) preukázali existenciu interkorelácií medzi všetkými tromi faktormi sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní, pričom najtesnejší vzťah sa preukázal medzi faktormi Výčitky a Odhodlanie ($r_{xy}=0,688^{**}$). V záujme získania podrobnejších výsledkov sme korelačnej analýze podrobili aj faktory sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní s tromi skúmanými premennými, ktorých vzťahy so sebalicencovaním už boli potvrdené - machiavelizmom, sebakontrolou a svedomitou (Čopková, 2015). Štatistická analýza potvrdila existenciu signifikantných vzťahov, pričom machiavelizmus najsilnejšie koreloval s faktorom Výčitky ($r_{xy}=0,523^{**}$) a Odosobnenie ($r_{xy}=0,523^{**}$), sebakontrola s Výčitkami ($r_{xy}=-0,415^{**}$) a svedomitost taktiež s faktorom Výčitky ($r_{xy}=-0,351^{**}$).

Tabuľka 2: Hodnoty korelačných koeficientov a deskriptívna štatistika

	M	SD	1	2	3	4	5	6
1 Výčitky	11,84	4,79	1					
2 Odhodlanie	15,50	5,19	,688**	1				
3 Odosobnenie	9,72	3,85	,637**	,655**	1			
4 Machiavelizmus	39,23	10,37	,523**	,463**	,523**	1		
5 Sebakontrola	40,54	8,84	-,415**	-,288**	-,341**	-,257**	1	
6 Svedomitost	44,35	8,29	-,351**	-,203*	-,209*	-,051	,680**	1

**Korelácia je signifikantná na úrovni $p<0,01$

*Korelácia je signifikantná na úrovni $p<0,05$

M=aritmetický priemer

SD=štandardná odchýlka

Taktiež nás zaujímali rodové rozdiely v sebalicencovaní v na cieľ orientovanom správaní. Výsledky t-testu pre nezávislé výbery preukázali existenciu štatisticky významných rodových rozdielov ($t=-2,631$, $p=0,012$), viac v prospech mužov ($M=42,68$; $SD=12,09$) než žien ($M=35,52$; $SD=11,81$). Čo sa týka jednotlivých faktorov sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní, signifikantné rozdiely sa na základe t-testu pre nezávislé výbery preukázali vo faktore Výčitky ($t=-2,492$; $p=0,017$) - viac v prospech mužov ($M=14,04$; $SD=5,03$) než žien ($M=11,26$; $SD=4,57$). Z interpretačného hľadiska však poukazujeme na fakt, že tieto výsledky hovoria o tom, že u mužov dochádza v menšej miere k pocitom viny a výčítiek svedomia pri správaní, ktoré je inkonzistentné s normami. Pri faktore Odhodlanie sme dospeli k rovnakým záverom ($t=-3,088$; $p=0,004$), vyššie pritom skórovali muži ($M=18,12$; $SD=4,71$) ako ženy ($M=14,76$; $SD=5,11$). Vo faktore Odosobnenie sa signifikantné rodové rozdiely nepreukázali, aritmetické priemery však naznačujú, že aj v tomto prípade skórovali muži vyššie ($M=10,52$; $SD=4,06$) ako ženy ($M=9,49$; $SD=3,78$).

Diskusia

Primárnym cieľom prezentovaného výskumu bolo overenie povahy skúmaného konštrukt sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní identifikáciou jeho faktorov a ich vzťahov s ďalšími,

vychádzajúc z teoretického zázemia, potenciálne súvisiacimi premennými - machiavelizmom, svedomitosťou a sebakontrolou.

V rámci metodiky boli identifikované tri faktory: Výčitky, Odhodlanie a Odosobnenie. Všetky tri faktory disponujú vysokými hodnotami vnútornej konzistencie a na základe ich obsahu môžeme konštatovať, že reflektujú základné charakteristiky sebalicencovania. Faktor Výčitky je charakteristický vysporiadávaním sa s negatívnymi emóciami spätými s porušovaním noriem, resp. morálnym správaním (Haidt, 2003). Faktor Odhodlanie odráža samotný proces udeľovania si oprávnenia, výnimky, prečo je v poriadku za daných okolností vybočiť z morálnych mantinelov (Khan & Dhar, 2006; Kivetz & Zheng, 2006). Nakoniec, faktor Odosobnenie úzko súvisí s emocionálnym komponentom dotazníka, nakoľko proces udeľovania si výnimky v nemorálnom správaní si nevyhnutne vyžaduje elimináciu negatívnych emócií, ktoré daný proces nevyhnutne sprevádzajú (Monin & Miller, 2001; Vittel, Keith & Mathur, 2011). Tiež o ňom môžeme uvažovať ako o obrannom mechanizme spočívajúcom vo vyhýbaní sa negatívnym emóciám a zachovaní si pozitívneho sebaobrazu. Túto vzájomnú spätosť faktorov a ich sýtenie konštruktu sebalicencovania nám potvrdili aj ich významné interkorelačné koeficienty.

Korelačná analýza jednotlivých faktorov dotazníka sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní s vybranými premennými - machiavelizmom, sebakontrolou a svedomitosťou potvrdila naše predpoklady o významných spoločných charakteristikách skúmaného konštruktu s charakterovými rysmi machiavelistickej osobnosti. Rovnako môžeme konštatovať, že udeľovanie si výnimky v nemorálnom správaní nemôžeme považovať za prejav svedomitého dosahovania cieľa, aj keby dané správanie pomohlo daný cieľ dosiahnuť. Signifikantný vzťah sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní a sebakontroly potvrdil hypotézu o selektívnom vypájaní sebakontroly (Witt Huberts, Evers, De Ridder, 2014b) v procese morálneho zdôvodňovania, resp. sebalicencovania.

V rámci rodu boli potvrdené významné rozdiely v sebalicencovaní v na cieľ orientovanom správaní v prospech mužov, čo korešponduje so zisteniami poukazujúcimi na fakt, že v oblasti rezistencie voči pokúšeniam skórujú vyššie ženy ako muži, hoci zistené rozdiely sú len veľmi malé (Bjorklund & Kipp, 1996 in Silverman 2003b; Silverman, 2003a).

Za možnými nedostatkami tvoriacimi limity prezentovaného výskumu môžeme vidieť prácu s novovytvorenou metodikou, ktorej psychometrické vlastnosti bude potrebné ďalej overovať aj na inom type populácie než sú vysokoškolskí študenti, nakoľko a skúmaná problematika netýka špecificky iba tohto typu populácie. Ďalšie komplikácie mohla spôsobiť rodová disproporciálnosť vzorky, ktorú je potrebné pri ďalšej práci a ďalšom overovaní metodiky odstrániť. Taktiež aj prítomnosť významných interkorelácií medzi jednotlivými faktormi sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní vytvára priestor na úvahu, či má zmysel hovoriť o faktorovej štruktúre alebo je vhodnejšie pozeráť sa na túto remennú ako na unidimenzionálny konštrukt.

Budúce smerovanie výskumu v danej oblasti vidíme v uplatnení iných spôsobov zachytávania fenoménu sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní, napr. formou experimentálneho výskumného projektu, nakoľko v danej oblasti majú experimenty dlhoročnú tradíciu. Nemenej zaujímavým by bolo aj overenie vzťahov sebalicencovania s ďalšou z foriem morálneho zdôvodňovania - morálnymi výpadkami (moral disengagement) A. Banduru a kol. (1996).

Záver

V prezentovanej štúdií sa podarilo prepojiť dve významné oblasti psychologického výskumu vzťahujúce sa k sebaregulačným mechanizmom - morálne zdôvodňovanie vo forme sebalicencovania (Khan & Dhar, 2006; Kivetz & Zheng, 2006; Monin & Miller, 2001) a na cieľ orientované správanie (Carver & Scheier, 2001; Fishbein & Ajzen, 1975; Perugini & Bagozzi, 2001). V rámci práce s autorskou metodikou určenou na zachytenie sebalicencovania v na cieľ orientovanom správaní sme identifikovali tri vnútorne konzistentné faktory sýtiace daný konštrukt - Výčitky, Odhodlanie a Odosobnenie, ktoré významne korelovali s ďalšími premennými - machiavelizmom, svedomitosťou a sebakontrolou.

Týmto sme sa pokúsili prispieť k rozšíreniu perspektívy nazerania na dosahovanie cieľov o rovnu morálnosti na cieľ orientovaného správania, čo poskytuje ďalšie možnosti na rozvoj výskumu ako v rovne metodologickej, tak aj v rovne fenomenologickej.

Literatúra

- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364.
- Baumeister, R. F. (2002). Ego Depletion and Self-Control Failure: An Energy Model of the Self's Executive Function. *Self & Identity*, 1(2), 129-136.
- Broeders, R., Van Den Bos, K., Müller, P. A., & Ham, J. (2011). Should I save or should I not kill? How people solve moral dilemmas depends on which rule is most accessible. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(5), 923-934.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2001). *On the self-regulation of behavior*. Cambridge University Press.
- Cascio, J., & Plant, E. A. (2015). Prospective moral licensing: Does anticipating doing good later allow you to be bad now?. *Journal of Experimental Social Psychology*, 56, 110-116.
- Čopková, R. (2015). Sebalicencovanie v na cieľ orientovanom správaní. In: M. SVOBODA (Eds.) Sociální procesy a osobnost 2015. Zborník príspevkov z 18. ročníka medzinárodnej konferencie. Ekonomicko-správná fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 9.-11.9. 2015. Brno: Psychologický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.
- Dahling, J. J., Whitaker, B. G., & Levy, P. E. (2008). The development and validation of a new Machiavellianism scale. *Journal of management*.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Springer Science & Business Media.
- Fishbach, A., Ferguson, M. J. (2007). The goal construct in social psychology. In Kruglanski A. W. & Higgins T. E. (Eds.) *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Green, R. M. (1991). When is "Everyone's Doing It A Moral Justification? *Business Ethics Quarterly*, 1(01), 75-93.
- Haidt, J. (2003). Elevation and the positive psychology of morality. In C.L. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* (pp. 275-289). Washington, DC: American Psychological Association.
- Christie, R., & Geis, F. 1970: *Studies in Machiavellianism*.
- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In: O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed., pp. 265-286). New York: Guilford Press.
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2009). "Chapter 7. Machiavellianism". In Leary, Mark R. & Hoyle, Rick H. *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (pp. 257-273). New York/London: The Guilford Press.
- Khan, U. & Dhar, R. (2006). Licensing effect in consumer choice. *Journal of Marketing Research*, 63, 259-266.
- Kivetz, R. & Zheng, Y. (2006). Determinants of justification and self-control. *Journal of Experimental Psychology: General*, 135(4), 572-587.
- Lovaš, L. (2008). Agresia a sebakontrola. In: Psychologica XXXIX. STIMUL FiF UK, Bratislava, 2008, s. 66-77.
- Merritt, A. C., Effron, D. A. & Monin, B. (2010). Moral self-licensing: When being good frees us to be bad. *Social and personality psychology compass*, 4(5), 344-357.

- Metcalfe, J., & Mischel, W. (1999). A hot/cool-system analysis of delay of gratification: Dynamics of willpower. *Psychological Review*, 106(1), 3.
- Mill, J. S. (2010). *Utilitarianism*. Broadview Press.
- Miller, D. T., & Effron, D. A. (2010). Varieties of psychological licensing. Manuscript in preparation. To appear in M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 42). Academic Press.
- Mischel, W., & Ayduk, O. (2011). Willpower In A Cognitive-Affective Processing System: The Dynamics Of Delay Of Gratification. In R. F. Baumeister, K. D. Vohs (Eds.), *Handbook of self regulation: Research, theory, and applications* (pp. 83-105). New York: Guilford Press.
- Monin, B., & Miller, D. T. (2001). Moral credentials and the expression of prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 33-43.
- Nisan, M., & Kurtines, W. (1991). The moral balance model: Theory and research extending our understanding of moral choice and deviation. *Handbook of Moral Behavior and Development Application*, 213-249.
- O'Gorman, J., & Baxter, E. (2002). Self-control as a personality measure. *Personality and Individual Differences*, 32, 533-539.
- Ordóñez, L., Schweitzer, M., Galinsky, A., Bazerman, M. (2009). Goals Gone Wild: The Systematic Side Effects Of Overprescribing Goal Setting. *Acad Manage Perspect* 2009, 23:6-16
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of research in personality*, 36(6), 556-563.
- Paunonen, S. V., & Ashton, M. C. (2001). Big Five factors and facets and the prediction of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 524-539.
- Perugini, M., & Bagozzi, R. P. (2001). The role of desires and anticipated emotions in goal-directed behaviours: Broadening and deepening the theory of planned behaviour. *The British Journal of Social Psychology*, 40, 79.
- Ruisel, I., & Halama, P. (2007). *NEO päťfaktorový osobnostný inventár (podľa NEO Five-Factor Inventory P.T. Costu a R.R. McCraeho)*. Praha: Testcentrum - Hogrefe.
- Schweitzer, M., Ordóñez, L., Douma, B. (2004). Goal Setting As A Motivator Of Unethical Behavior. *Acad Manage J* 2004, 47, 422-432
- Silverman, I. W. (2003a). Gender Differences in Resistance to Temptation: Theories and Evidence. *Developmental Review*, 23(2), 219-259.
- Silverman, I. W. (2003b). Gender differences in delay of gratification: A metaanalysis. *Sex roles*, 49(9-10), 451-463.
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. (2004). High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success. *Journal of Personality*, 72(2), 271-320.
- Vitell, S. J., Keith, M., & Mathur, M. (2011). Antecedents to the justification of norm violating behavior among business practitioners. *Journal of Business Ethics*, 101(1), 163-173.
- Výrost, J. (1998). Člověk a moc: Politická psychologie. Výrost, J.-Slaměník, I.: *Aplikovaná sociální psychologie I*, Praha, Portál.
- Witt Huberts, J. C. D. W., Evers, C., & De Ridder, D. T. (2014a). "Because I Am Worth It" A Theoretical Framework and Empirical Review of a Justification-Based Account of Self-Regulation Failure. *Personality and Social Psychology Review*, 18(2), 119-138.
- Witt Huberts, J. C., Evers, C. & De Ridder, D. T. (2014b). Thinking before sinning: reasoning processes in hedonic consumption. *Frontiers in psychology*, 5.

Zhang, Y., Fishbach, A., & Dhar, R. (2007). When thinking beats doing: The role of optimistic expectations in goal-based choice. *Journal of Consumer Research*, 34(4), 567-578.